

ЮЛІЯ ПИСЬМЕННА

КОНЦЕПТ *ХИТРИСТЬ*
В НАЦІОНАЛЬНИХ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ
(НА МАТЕРІАЛІ ПАРЕМІЙ
УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Сучасні методологічні засади дослідження лексичної семантики, що сформувалися в межах когнітивної лінгвістики (ширше – антрополінгвістики, сфокусованої на когнітивних і культурологічних вимірах мовних явищ у нерозривному зв'язку із суб'єктом пізнання), орієнтовані на вивчення мовного значення як психічного феномену. Лексикографічному описові системи цінностей присвячена ціла низка мовознавчих студій польської дослідниці Я. Пузиніної, в працях якої представлено типологію цінностей, зв'язані з ними семантичні поля й окремі ціннісно марковані поняття, зокрема *толерантність*, *свобода*, *честь*.

В межах такого опису ціннісних категорій і понять Я. Пузиніна пропонує своєрідну модель-матрицю опису етичних смислів в польській мові, яка передбачає: розгляд етимології і розвитку семантики слова в цілій групі споріднених і неспоріднених мов, відтворення словотвірних та інших системних зв'язків (синонімічних, антонімічних, холістичних) одиниць, а також дані стосовно ментальності, філософії й різноманітні тексти, де ця лексема функціонує, включно із сучасними знаннями, ре-

естрами й контекстами, пов'язаними із зміною і розвитком оціночної семантики відповідної лексеми.¹

У межах лінгвістичної когнітології значення розглядається як ментальна структура, включена в моделі знання і думки і позначена національно-культурною специфікою мовної свідомості етнічної особистості – представника певної соціокультурної спільноти (М. Болдирєв, І. Голубовська, О. Рахіліна, Т. Радзієвська, Ю. Степанов, Г. Яворська)². Як слушно зауважує Є.Бартмінські, «współczesnie ważnym zadaniem jest zbadanie zmian zachodzących w semantyce nazw wartości (antywartości), takich jak *godność i honor, tolerancja, wolność, liberalizm, praca, strajk i bezrobocie, kariera i sukces, solidarność, sprawiedliwość i konkurencja, społeczeństwo i naród, władza, państwo, urząd, region i regionalizm, ojczyzna, patriotyzm, suwerenność, europejskość, globalizacja*».³

Відповідно до тлумачення значення як ідеальної синкретичної структури, концепт розглядається як ментальне утворення, що цілісно репрезентує предмет чи явище в усіх його численних зв'язках з іншими предметами і явищами в свідомості людини⁴. Концепти характеризуються неоднаковим співвідношенням універсальних та етноспецифічних компонентів у їх складі: виділяються концепти-універсалії і концепти-унікалії, які, власне, і відображають розмаїття світоглядів і світорозумінь, представлених різними етнокультурними спільнотами⁵. Семантичні поля, що утворюють прислів'я та приказки, є основою для виділення етноспецифічних концептів (вирішальним тут є критерій значущості, на підставі якого певний факт дійсності отримує знакову функцію в культурних тек-

¹ J. PUZYŃNINA, *Wyrażenia i pojęcia podstawowe dla semantyki i pragmatyki wartości*, w: TAŻ, *Język wartości*, Warszawa: PWN 1992, s. 338

² Н. БОЛДЫРЕВ, *Концептуальное пространство когнитивной лингвистики*, „Вопросы когнитивной лингвистики” 2004, № 1, с. 18-36; І. ГОЛУБОВСЬКА, *Етнічні особливості мовних картин світу*, Київ 2004, с.16; Т. РАДЗИЕВСКАЯ, *Представление о труде по данным украинского языка или о концептах «праця» и «робота»*, в: *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура*, Москва: Наука 2004, с. 632-639; Ю. СТЕПАНОВ, *Константы: Словарь русской культуры*, Москва 2005, с.5; Г. ЯВОРСКАЯ, *О концепте ‘дом’ в украинском языке*, в: *Сокровенные смыслы*, с. 716-728.

³ J. BARTMIŃSKI, *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, w: *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. J. Bartmiński, Lublin: UMCS 2003, s. 66.

⁴ І. ГОЛУБОВСЬКА, *Етнічні особливості*, с. 90.

⁵ Н. АЛЕФИРЕНКО, *Этноэидемический концепт и внутренняя форма языкового знака*, „Вопросы когнитивной лингвистики” 2004, № 1, с.70-81.

стах)⁶. Паремії є прагматично спрямованими висловленнями і демонструють функціональний аспект культурно маркованих мовних одиниць. Аксіологічність, якою позначені прислів'я та приказки, репрезентує традиційні морально-ціннісні уявлення і судження, поширені у різних лінгвокультурах.

Пейоративне осмислення *хитрості* є одним із наріжних каменів морально-етичної сфери етносів. *Хитрість* виникла одночасно зі злом, вона, власне, є втіленням зла: субстантивований прикметник «лукавий» вживається як ім'я диявола в українській і російській мові; італ. *malizia* (від лат. *malitia* < *malus* – «поганий») узагальнює у своїй семантиці «хитрість», «підступність», «злий намір». Етичні уявлення етносів, значною мірою зумовлені релігійними віруваннями, відбито в таких пареміях: укр. *Хитрого од лукавого не відрізниш; Сухий хорт, а хитрий, як чорт; Де простота, там і доброта, а де хитрощі – чортам радости* [ПП: 378]; рос. *Будешь лукавить, так чёрт задавит; Где просто, там ангелов со сто, а где хитро, там ни одного; Правдивому мужу лукавство ни по нужу* [ПРН I: 150]; італ. *Quando i furbi vanno in processione il diavolo porta la croce* – На чолі процесії хитрунів диявол несе хрест; *La malizia prende in giro la giustizia* – Хитрість сміється над справедливістю; *Dove non c'è malizia, non c'è peccato* – Де немає хитрості, немає і гріха; *La malizia fa il peccato* – Хитрість грішить [DPI: 643].

З іншого боку, в усіх досліджуваних мовах констатується обмеженість «хитрого розуму», недовговічність успіху, який досягається нечесним шляхом: укр. *І хитрого лиса можна зловити; Хитрощами недовго проживеш; Не прикидайся вівцею – вовк з'їсть; Не рий яму другому, бо сам вскочиш* [ПП: 379–380]; рос. *На двоих господ недолго послужишь; Тот к добру не управит, кто в делах лукавит; Хитра, мудра казанская, а хитрей её астраханская; Не копай другому ямы: сам в неё ввалишься* [ПРН I: 153]; італ. *I furbi s'acchiappano coi furbi* – Хитруни ловляться хитрунами; *Anche i piu furbi ci cascano una volta* – Навіть найбільші хитруни інколи хиблять; *La malizia beve il suo veleno* – Хитрість (підступність) п'є власну отруту [DPI: 643], англ.: *Too much cunning undoes* – Надмірна хитрість шкодить; *Though the fox run, the chicken has wings* – Хоча лис бігає, курча має крила; *The fox knows much, but more he that catches him* – Лис знає

⁶ В. ЖДАНОВА, *Пословицы и поговорки как источник изучения русского культурно-языкового сознания*, в: *Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках*, ред. В. Телия, Москва 2004, с. 154.

багато, але ще більше знає той, хто упіймав його; *To a crafty man, a crafty and a half* – На хитруна знайдеться півтора хитруна; *At length the fox is brought to the furrier* – Колись лисиця потрапить у руки до мисливця [PDP: 33].

В українській та російській лінгвокультурах *хитрість* у її негативно маркованих іпостасях репрезентована *улесливістю, лицемірством, брехливістю, підступністю*: укр. *Тихий та божий, а чорта з язика не спускає; Щебече, як соловей, а кусає, як гадюка; В очі любить, а за очі губить; Не той собака кусає, що гавкає, а той, що мовчить та хвостом крутить; Не говорив, та проскурку з'їв; Не так страшно п'яти вовків, як улесливого лиходія; На словах милості просить, а за халявою ніж носить* [ПП: 378–379], рос.: *Лихва да лесть дьяволу в честь; Лестью и душу вынимают; Хлеба не ест, вина в рот не берёт, а всегда сыт и пьян живёт; Уху сладко, глазам падко, а съешь – гадко; Не укусил, так натравил; Одному богу молится, а другому кланяется; Речи, как мёд, а дела, как полынь; Глядит лисой, а пахнет волком* [ПРН I: 151-152]. Можна констатувати, що традиційні східнослов'янські культури досить категорично засуджують прояви лицемірства; на мовному рівні пейоративна аксіологія знаходить вираження за допомогою експресивно-оцінних мовних засобів, зокрема зооморфних метафор – лис, собака, вовк, гадюка, прикметника-сенсibiliї „солодкий” (та „мед” як його еталонного втілення) у вторинному негативно маркованому метафоричному значенні. На нашу думку, наведені українські паремії, зокрема, є засобом мовної реалізації концепту «щирість» як опозитивного до «хитрості» етномаркованого поняття, що посідає чільне місце у тезаурусі культури українського етносу і репрезентоване численними фразеологічними сполученнями: *щира душа; щире серце, щирий друг, щира правда, щиро вітати, щиро зичити, щиро радити* [СУМ XI: 586–587]. Серед іншомовних відповідників української лексеми «щирість» зустрічаємо: рос. *искренность, сердечность, прямотушиє, душевность, чистота* та ін.; англ. *sincerity, candour* [АУС–1: 85,235]; італ. *sincerità, semplicità* [DPI: 356] тощо. Як бачимо, перекладні варіанти «щирості» експлікують лише деякі її семи, демонструючи незбіг семантичного обсягу співвідносних понять і засвідчуючи етнічну автентичність українського слова.

В національно-мовних картинах світу *хитрість* розвиває амбівалентну аксіологічну маркованість. У ряді паремій *хитрість* розглядається як особливий «різновид» прагматично-орієнтованого розуму, що допомагає людині вирішувати життєві завдання. *Хитрість* у такому тлумаченні пе-

ребує у відношеннях «додаткової дистрибуції» з мудрістю, спритністю, життєвим досвідом і отримує досить позитивну оцінку в колективній етнічній свідомості: укр. *Мужик хитріший від чорта; він і мертвий із петлі вивернеться; Де не можна перескочити, то треба перелізти; Стара лисиця від собак захиститься; Старого лиса не виведеш з ліса; І кози ситі, і сіно ціле; Хитра молодиця і без міри змеле* [ПП, с. 378–381]; рос. *На барскую мудрость мужицкая хитрость; Богу молись, а чёрта не гневи; Умей угодить и на угодного, и на негодного; Худа увёртка, а без неё нельзя; Нельзя перескочить, так можно подлезть; Ласковое теля двух маток сосёт; И волки сыты, и овцы целы; Смалчивай, невестка, сарафан куплю* [ПРН, I, с. 151–154], англ. *Cunning surpasses strength* – Хитрість переважає над силою; *Wiles help weak folk* – Хитрощі допомагають слабким людям; *If the lion's skin cannot, the fox's shall* – Там, де не зможе лев, зможе лис [PDP, p. 32]; італ. *Il furbo sa prendere due piccioni con una fava* – Хитрун вміє однією кулею вбити двох голубів; *Lo scaltro con un dono si fa due amici* – Хитрун одним подарунком знаходить двох друзів; *L'avveduto con una figliola si fa due generi* – Хитрун з однією дочкою знаходить двох зятів; *Chi non ha malizia non vada al mercato* – Хто не знає хитрості, нехай не ходить на ринок; *Ogni bottega ha la sua malizia* – У кожної майстерні є свої хитрощі [DPI, p. 643].

Слід відзначити, що в українському і в російському афористичних фондах застосування *хитрості* все ж таки сприймається як вимушена міра та осмислюється як компроміс із совістю. Зокрема, конотативний потенціал лексем *подлезть, смалчивать, угождать, уворачиваться*, семантично валентних із «мудрою хитрістю», є вочевидь негативно маркованим і несумісним із *відвертістю* та *сердечністю* як соціокультурними нормами поведінки даного мовного ареалу. Для західноєвропейського мовно-культурного простору характерними вимогами щодо поведінки є здатність «...управляти собою, своїми пристрастями, своїм майном, своїм часом, що поєднується із намаганням певним чином контролювати і своє оточення, наприклад, обертати дружбу собі на користь, вміти навіть із спілкування з поганими людьми здобути якусь вигоду»⁷. Звідси

⁷ М. ОСОВСКАЯ, *Рыцарь и буржуа*, в: ТА ЖЕ, *Исследование по истории морали*, Москва 1987, с. 390.

широке використання «маніпулятивності» у спілкуванні⁸, що зумовлює позитивну аксіологію «хитрості».

Яскравим прикладом тому слугує почасти поблажливе ставлення до хитрості в італійській культурі: *furbo* – «хитрун» – це спритний розумник, наділений фантазією, що сприймає реальність діалектично і грає на цьому, знаходячи в дурнях свого ідеального партнера [DPI: 471]: *Dopo aver fatto i furbi il Signore devette fare gli sciocchi* – Після того, як Бог створив хитрунів, він мусив створити і дурнів; *Per fare i furbi ci vogliono i minchioni* – Щоб бути хитрунами, потрібні дурники; *Senza tonti i furbi morittero di fame* – Без дурнів хитруни померли б з голоду; *Per ogni volpe in giro c'è sempre un pollo a tiro* – Для кожної лисиці в місцині є курка на обід (*pollo* – „курка”; у вторинних метафоричних значеннях «дурень, тухлій»); *Dovunque giri gli occhi per un furbo cento sciocchi* – «Куди не кинь оком, на одного хитруна сто дурнів»; *Tutte le mattine s'alzano un furbo e un bischero: se s'incontrano, affare e fatto* – Кожного ранку встають хитрун і дурень: якщо зустрінуться – справу зроблено (вживається серед комерсантів) [DPI: 471–472].

Звернімо увагу на яскраво позначені національною специфікою паремії, що презентують практичне уявлення про «розум» і «дурість» в італійському мовно-культурному ареалі: *Saggio è colui che impara a spese altrui* – Розумний той, хто вчиться за чужий рахунок; *Savio è colui che leva dal buco la serpe con la mano altrui* – Розумний той, хто дістає змію з нори чужою рукою; *Bisogna far sciocco per non pagare il sale* – Якщо хочеш спокійно жити, видавай себе за дурня; *Fare lo scemo per non pagare dazio* – Прикинутись дурником, щоб не платити податок; *Il savio sa essere pazzo al momento giusto* – Розумний вміє бути дурнем у потрібний момент; *Non è sempre savio chi talvolta non è pazzo* – Не зовсім розумний той, хто іноді не вміє бути дурнем; *Fare il matto spesso conviene* – Часто потрібно бути дурнем; *Coi pazzi convien pazzeggiare* – Із дурнями слід придурюватися [DPI: 856].

Схвальне ставлення до хитрості, відбите в італійському пареміологічному фонді, підсилюється скептичним осмисленням чесності: *Chi s'accontenta del giusto e dell'onesto prima perde il manico e dopo il cesto* – Хто задовільняється справедливістю і чесністю, спочатку втрачає ручку,

⁸ Ю. КУЗЬМЕНКОВА, *Английская и русская вежливость в контексте культурных традиций*, „Вестник МГУ, Сер. 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация” 2005, № 2, с. 7-17.

а потім і кошик; *All'onesto mancò l'occasione* – Для чесного ще не було нагоди; *L'uomo onesto non si fece scoprire* – Чесний той, кого не вдалося викрити; *L'onesta non trova lode, eppure è tanto rara* – Чесність не хвалять, хоча вона дійсно рідко зустрічається; *Tutti onesti, ma il prosciutto è finito* – Всі чесні, а шинка закінчилася; *Tutti sono onesti a parole* – Всі чесні на словах; *Quando il bisogno picchia all'uscio l'onestà si getta dalla finestra* – Коли біда на порозі, чесність викидається у вікно; *All'onesto si dà un po' di pane, al furbo un desinare* – Чесному дістається трохи хліба, а хитрому – цілий обід; *All'onesto si dà un guanciaie, al furbo due* – Чесному дають одну подушку, а хитрому – дві [DPI: 791].

На нашу думку, є всі підстави розглядати «хитрість (furbizia)» як етноспецифічний концепт, значущий для розуміння італійської культури в цілому. Позитивна аксіологія (на відміну від інших досліджуваних культур) і широка представленість в афористичному фонді є лише частковим вираженням ключового характеру «хитрості» для ментальності італійської соціокультурної спільноти. Слід відзначити, що серед специфічних рис італійського національного характеру традиційно виділяються славнозвісний «південний» темперамент (екстравертна емоційність), жвавість, винахідливість і гнучкість мислення, вроджений «артистизм» (любов до мистецтва, властива всім соціальним стратумам і на сучасному етапі презентована, зокрема, регулярними проведеннями карнавалів та інших театралізованих свят, що носять «загальнонаціональний» характер за кількістю учасників)⁹. Невіддільність світського життя від церкви, що історично склалася на теренах італійської держави і внесла ряд суворих обмежень в соціальне і приватне життя, стимулювала пошуки альтернативних шляхів, що забезпечували б соціальну рівновагу та задовольняли потреби особистості. Тиск католицьких релігійних догм, накладений на національний темперамент, очевидно, зумовив розвиток феномену «хитрості», спрямованого на досягнення особистої мети без «зовнішніх» порушень закону. «Подвійне» життя італійського суспільства завжди було тематикою творів літератури і кіномистецтва, дискусій і анекдотів. Так, ревне католицитво в Італії співіснувало із впливовістю кримінальних кланів, заборона розлучень – із легальним статусом «домів терпимості», надмірності в кухні еліти римського духовенства поєднувалися із пропа-

⁹ Е. Водовозова 2006. *Как люди на белом свете живут. Итальянцы*, Санкт-Петербург, с.5; Е. Костюкович, *Еда: итальянское счастье*, Москва 2006, с.15.

гандою постів серед населення¹⁰: *Bisogna essere piu furbi che santi* – Потрібно бути більше хитрими, ніж святими [DPI, p. 472] .

Отже, «хитрість» як етноспецифічний концепт італійської культури є діалектичним явищем, значущим для розуміння комплексу фактів суспільної, соціальної, морально-етичної сфери життя даного мовно-культурного ареалу.

Контрастний тип світосприйняття в англо-саксонській лінгвокультурі презентує концепт «чесність (honesty)», що поціновується надзвичайно високо і позиціонується як одна з найкращих людських якостей: *Honesty is the best policy* – Чесність – найкраща політика; *Honesty may be dear bought, but can never be an ill pennyworth* – Чесність може дорого обійтися, але ніколи не втратить ціни; *No honest man ever repented of his honesty* – Жодна чесна людина ніколи не пошкодує про свою чесність; *Knavery may serve for a turn, but honesty is best at the long run* – Хитрість може стати у нагоді на повороті, але для довгої мандрівки найкраще чесність; *Plain dealing is a jewel* – Чесність – це скарб. *A man never surfeits of too much honesty* – Для людини чесності ніколи не буде забагато; *An honest look covers many faults* – Чесний погляд покриває багато вад; *A thread will tie an honest man better than a rope will do a rogue* – Нитка краще зв'яже чесну людину, ніж канат пройдисвіта; *He is wise that is honest* – Той розумний, хто чесний [PDP, p. 48–50].

Із «чесністю» тісно пов'язане поняття *fair play* – «чесна гра», специфічне для британського мовно-культурного простору: *Fair play's jewel* – Чесна гра – це скарб; *Fair exchange is no robbery* – Чесний обмін – це не кража; *Two to one is odds* – „Двоє на одного – це забагато”; *Many dogs may easily worry one hare* – Багато собак легко зацькують одного зайця; *It is no play where one greets and another laughs* – Це не гра, коли один плаче, а другий сміється; *Turn around is fair play* – Обернутися навкруги – це чесна гра (тобто показати, що нічого не ховаєш за спиною) [PDP, p. 53].

Спочатку принцип *fair play* застосовувався у проведенні спортивних заходів та регламентував поведінку джентельменів, що брали в них участь. Згодом відбулося розширення його змістової сфери, адже в національному англійському світі велику роль відіграє дотримання правил¹¹. Головною ознакою «чесної гри» в наведених афоризмах є втілення ідеа-

¹⁰ Е. Костюкович, *Еда*., с. 445-473.

¹¹ В. Овчинников, *Сакура и дуб*, Москва 2005, с.10.

лів справедливості, що передбачає збереження рівноваги сил, відповідальність «сильного» за «слабкого», дії у відповідності із встановленими правилами (законами)¹². Чесність є практичним застосуванням принципів «доцільного раціоналізму», адже бути чесним і дотримуватися законів – це розумно і взаємовигідно, і тут доречно згадати поширеність в Англії усних домовленостей, що базуються на взаємній довірі (навіть у сфері бізнесу), та відсутність у Великобританії «записаної» конституції.

В англійському афористичному фонді виділяється група паремій, що містить інформацію про надзвичайну рідкість та практичну невивідність «чесності», особливо у справах бізнесу: *Honesty is a jewel, but much out of fashion* – Чесність – це коштовність, але дуже старомодна; *Honesty is praised and starves* – Чесність прославляється і голодує; *Confess and be hanged* – Зізнайся і будь повішеним; *Honesty is ill to thrive by* – На чесності не розбагатієш; *Plain dealing is praised more than practised* – Чесне ведення справ більше хвалиться, ніж практикується; *Plain dealing is dead, and died without issue* – Чесне ведення справ померло без нащадків; *He, that resolves to deal with none but honest men, must leave off dealing* – Той, хто вирішив вести справи лише із чесними, нехай краще полишить справи [PDP, p. 53–54]. Наведені афоризми можна розглядати як прояв «пейоративної» домінантної фразеологічної семантики, властивої мовам світу загалом¹³.

Отже, «хитрість» як фундаментальна категорія морально-етичної сфери етносів розвиває амбівалентну аксіологію у національно-мовних картинах світу. Спільним для досліджуваних лінгвокультур є пейоративне осмислення «хитрості», зумовлене християнською етикою, та переконання в недовговічності успіху, що досягається нечесним шляхом. До універсальї в пареміологічному корпусі мовно-культурних ареалів також належить тлумачення «хитрості» як різновиду прагматично-орієнтованого розуму із загальною меліоративною аксіологією.

Аналіз культурних концептів: італ. *furberia* – та англ. *honesty*, укр. *щирість* як опозитивних до «хитрості» понять засвідчує різновекторність соціокультурних пріоритетів досліджуваних мовних ареалів. Італійський концепт *furberia*, сформований під впливом екстралінгвістичних історико-психологічних чинників, спрямований на реалізацію потреб особис-

¹² Там же, с.11.

¹³ В. МОКИЄНКО, *Идеография и историко-этимологический анализ фразеологии*, „Вопросы языкознания” 1995, № 4, с. 4.

тості без порушення соціальної рівноваги. Англійське етноспецифічне поняття *honesty* та видове щодо нього *fair-play* є втіленням принципів «доцільного раціоналізму», що декларує «відкритість» і «прозорість» як оптимальні засади суспільної та міжособистісної взаємодії. Український концепт *щирість* є сконденсованим вираженням світоглядних та світосприймальних засад української культури, позначеної емоційністю та кордоцентричністю.

Вивчення етнововних реалізацій концепту «хитрість» крізь призму опозитивних понять, емоційно-оцінних метафор, національно маркованих асоціацій та із залученням енциклопедичних знань засвідчує єдність концептуарію культури, системність культурної інформації у мовній свідомості представника певної соціокультурної спільноти.

БИБЛИОГРАФИЯ

- АЛЕФИРЕНКО Н.: Етноэдемический концепт и внутренняя форма языкового знака, „Вопросы когнитивной лингвистики” 2004, № 1, с.70-81.
- АУС-1 – Англо-український словник, ред. Ю. Жлуктенко, 4-е вид., Київ: Освіта 1994.
- БОЛДЫРЕВ Н.: Концептуальное пространство когнитивной лингвистики, „Вопросы когнитивной лингвистики” 2004, № 1, с. 18-36.
- ВОДОВОЗОВА Е.: Как люди на белом свете живут. Итальянцы, Санкт-Петербург 2006.
- ГОЛУБОВСЬКА І.: Етнічні особливості мовних картин світу, Київ 2004.
- ЖДАНОВА В.: Пословицы и поговорки как источник изучения русского культурно-языкового сознания, в: *Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках*, ред. В. Телия, Москва 2004, с. 154.
- КОСТЮКОВИЧ Е.: Еда: итальянское счастье, Москва 2006.
- КУЗЬМЕНКОВА Ю.: Английская и русская вежливость в контексте культурных традиций, „Вестник МГУ, Сер. 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация” 2005, № 2, с. 7-17.
- МОКИЕНКО В.: Идеография и историко-этимологический анализ фразеологии, „Вопросы языкознания” 1995, № 4, с. 4.
- ОВЧИННИКОВ В.: Сакура и дуб, Москва 2005, с.10.
- ОСОВСКАЯ М.: Рыцарь и буржуа, в: ТА ЖЕ, *Исследование по истории морали*, Москва 1987, с. 390.
- ПП – Прислів'я та приказки, т. I-II, упор. М. Пазяк, Київ 1989-1991.
- ПРН – Даль В.: Пословицы русского народа: Сборник в 2-х т., т. I-II, Москва: Худож. лит. 1984.
- РАДЗИЕВСКАЯ Т.: Представление о труде по данным украинского языка или о концептах «праця» и «робота», в: *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура*, Москва: Наука 2004, с. 632-639.
- СТЕПАНОВ Ю.: Константы: Словарь русской культуры, Москва 2005.

- СУМ – Словник української мови: в 11-ти т., ред. кол. І. Білодід, А. Бурячок, В. Винник та ін., Київ: Наукова думка 1970-1980.
- ЯВОРСКАЯ Г.: О концепте ‘дом’ в украинском языке, в: *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура*, Москва: Наука 2004, с. 716-728.
- BARTMIŃSKI J.: Miejsce wartości w językowym obrazie świata, w: *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. J. Bartmiński, Lublin: UMCS 2003, s.59-68.
- DPI – LAPUCCI C.: Dizionario dei proverbi italiani con saggio introduttivo sul proverbio e la sua storia, Firenze: “Le Monier” 2007.
- PDP – FERGUSON R.: The Penguin Dictionary of Proverbs, London: Penguin Books 1983.
- PUZYNINA J.: Wyrażenia i pojęcia podstawowe dla semantyki i pragmatyki wartości, w: *TAŻ, Język wartości*, Warszawa: PWN 1992, s. 50-148.

КОНЦЕПТ ХИТРОСТЬ В НАЦИОНАЛЬНЫХ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ
(на материале паремий украинского, русского, английского и итальянского языков)

Резюме

В статье рассматриваются этноязыковые реализации концепта ХИТРОСТЬ сквозь призму оппозитивных понятий, эмоционально-оценочных метафор, национально маркированных ассоциаций с использованием энциклопедических знаний. Общим для всех исследуемых языков является пейоративное осмысление ХИТРОСТИ, сформированное, в частности, под воздействием христианских этических принципов, и убежденность в недолговечности и ограниченности успеха, достигнутого нечестным путём.

В украинской и русской лингвокультурах ХИТРОСТЬ в её негативно маркированных ипостасях репрезентирована лезвием, лицемерием, ложью, коварством.

Вместе с тем можно констатировать амбивалентную аксиологическую маркированность ХИТРОСТИ в национально-языковых картинах мира, поскольку в ряде паремий хитрость рассматривается как своего рода «разновидность» прагматически ориентированного ума, соотносимого с мудростью, ловкостью, жизненным опытом, и получает достаточно позитивную оценку в коллективном этническом сознании.

KONCEPT “PRZEBIEGŁOŚĆ”
W LINGWOKULTURACH NARODOWYCH
(NA MATERIALE PRZYSŁÓW
JĘZYKA UKRAIŃSKIEGO, ROSYJSKIEGO, ANGIELSKIEGO I WŁOSKIEGO)

Streszczenie

W artykule rozpatrywane są etnolingwistyczne realizacje konceptu „Przebiegłość” w kontekście pojęć opozycyjnych, metafor wartościujących czy narodowo nacechowanych skojarzeń.

W lingwokulturze ukraińskiej i rosyjskiej „Przebiegłość” w swoich pejoratywnie nacechowanych hipostazach jest utożsamiana z pochlebstwem, sprytem, fałszem i kłamstwem.

Jednocześnie zauważa się ambiwalentne nacechowanie aksjologiczne Przebiegłości w językowo-ludowych obrazach świata, gdyż w wielu paremiach koncept ten jest związany z rozsądkiem, swego rodzaju mądrością życiową czy doświadczeniem, a zatem zyskuje względnie pozytywną ocenę w kolektywnej świadomości etnicznej.

THE CONCEPT CUNNING IN THE NATIONAL LANGUAGES AND CULTURES
(BASED ON THE PROVERBS OF UKRAINIAN, RUSSIAN, ENGLISH AND ITALIAN LANGUAGES)

S u m m a r y

The article deals with the contrastive research of concept “cunning” on the material of Ukrainian, Russian, English and Italian proverbs. In question universal and ethnic semantic components of the concept are described; the attempt is made to cast light on its cognitive connections, the status in the conceptual spheres of the national cultures. Based on the language facts the conclusions are made about ethnic peculiarities of world outlook, cultural and value orientations of the nations.

Ключевые слова: концепт, ХИТРОСТЬ, паремии, национальная культура.

Słowa kluczowe: koncept, PRZEBIEGŁOŚĆ, przysłowia, kultura narodowa.

Key words: concept, CUNNING, proverbs, national cultures.